

Instrumenty partycypacji społecznej w Lokalnych Programach Rewitalizacji miast w Polsce

*Paweł Hałat**

1. Zakres, cel i metoda pracy

Rola partycypacji społecznej (udziału społecznego) w rewitalizacji obszarów miejskich wynika niejako z definicji samej rewitalizacji – rozumianej jako skoordynowany proces społeczny i inwestycyjny przemian zdegradowanej przestrzeni zurbanizowanej, prowadzony wspólnie przez władzę samorządową, społeczność lokalną i innych uczestników. Jednym z wyróżników rewitalizacji jest wzrost aktywności społecznej. Idea partycypacji społecznej pojawia się w Lokalnych Programach Rewitalizacji (LPR), przygotowywanych w odpowiedzi na możliwości pozyskiwania funduszy Unii Europejskich i zgodnie z unijnymi standardami, w tym dotyczącymi partycypacji. Przedmiotem badań były zapisy LPR z lat 2004–2009, sporządzane w ramach procedur Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego (ZPORR) i Regionalnych Programów Operacyjnych (RPO). Badanie miało na celu ustalenie, czy świadomość konieczności podejmowania dialogu władz samorządowych ze społecznością lokalną w ramach przygotowania i wdrażania programów rewitalizacji jest powszechna. Celem niniejszej pracy była także identyfikacja instrumentów partycypacji społecznej, jakie gminy miejskie wykorzystują w zapisach Lokalnych Programów Rewitalizacji, ze szczególnym uwzględnieniem e-instrumentów.

Identyfikacji narzędzi komunikacji społecznej wykorzystywanych przez władze miast w procesie rewitalizacji dokonano na podstawie analizy Lokalnych Programów Rewitalizacji, dostępnych w internetowych Biuletynach Informacji Publicznej losowo wybranych gmin miejskich. Przebadane zostały LPR ze 190 miast z wszystkich województw (załącznik 1), co stanowi ponad 20% ogółu polskich miast²⁹. Narzędzia zapewniające interakcję władz z mieszkańcami podzielono na trzy grupy w zależności od

* mgr Paweł Hałat, Instytut Spraw Publicznych Uniwersytetu Jagiellońskiego

²⁹ 897 miast w 2009 r.

poziomu zaangażowania społecznego obywateli, tj.: informowanie, konsultowanie i aktywny udział interesariuszy [por. *Citizens as Partners*, 2001].

2. Partycypacja społeczna w zarządzaniu publicznym

Zgodnie ze współczesnymi koncepcjami zarządzania publicznego złożoność współczesnego świata, rozproszenie zasobów oraz brak monopolu jakiegokolwiek podmiotu życia społecznego na władzę, wiedzę, informację oraz zasoby materialne i finansowe wymaga działań wielopodmiotowych oraz interaktywnych [Pawłowska, 2007]. Włączanie wszystkich interesariuszy w działania zastrzeżone dotąd dla władzy i administracji publicznej i budowanie wielokierunkowych partnerskich relacji między mieszkańcami oraz władzą publiczną i jej urzędnikami odgrywa coraz większą rolę w zarządzaniu rozwojem miast [Kozuch, 2003].

T. Markowski [1999] wskazuje, że umiejętność współpracy władz miejskich z lokalnymi instytucjami i organizacjami oraz lokalną społecznością przez dopuszczenie ich do wspólnego zarządzania, tworzenia układów partnerskich lub delegowanie pewnych zadań leżących w gestii władz miejskich traktowane może być jako wyraz profesjonalnego zarządzania.

Zapewnienie udziału społecznego i dostępu do informacji – w tym w formie cyfrowej – jest także jednym z priorytetów polityki Unii Europejskiej, regulowanej m.in. Konwencją o dostępie do informacji, udziale społeczeństwa w podejmowaniu decyzji oraz dostępie do sprawiedliwości w sprawach dotyczących środowiska z 1998 r., ratyfikowaną przez Polskę w 2001 r. (Dz. U. z 2003 r. Nr 78, poz. 707).

Do celów niniejszego opracowania przyjęto opracowany przez OECD [*Citizens as Partners, OECD handbook on information, consultation and public participation in policy-making*, 2001] podział interakcji pomiędzy władzą publiczną a obywatelami na trzy poziomy, według rosnącego wpływu mieszkańców na podejmowane decyzje:

- 1.informowanie – dostarczanie informacji na tematy publiczne interesariuszom, zarówno z własnej inicjatywy, jak i na żądanie obywateli; do jego najpospolitszych narzędzi autorzy zaliczyli korzystanie z oficjalnych baz danych, serwisów internetowych czy oficjalnych materiałów prasowych;
- 2.konsultowanie – otrzymywanie informacji zwrotnej od obywateli, w zdefiniowanym przez władzę publiczną obszarze zainteresowań i w oparciu o dostarczoną wcześniej informację; do przykładów zaliczono m.in. wyłożenia publiczne dokumentów czy badania opinii publicznej;

3. aktywne uczestnictwo – angażowanie mieszkańców w proces tworzenia polityki i podejmowania decyzji, zakładające istotną rolę mieszkańców w kreowaniu polityki i proponowaniu konkretnych rozwiązań, jednak przy założeniu, że ostateczną odpowiedzialność za podejmowane decyzje i formułowane polityki ponosi władza publiczna; za narzędzia aktywnego uczestnictwa autorzy klasyfikacji uznali m.in. grupy robocze z udziałem interesariuszy czy panele dyskusyjne.

3. Partycypacja społeczna w rewitalizacji

Znaczenie partycypacji społecznej w rewitalizacji starych dzielnic analizuje K. Skalski [1996]. Autor zwraca uwagę na obecność na terenach rewitalizowanych dwóch grup ludności – z jednej strony aktywnych uczestników (stowarzyszenia, delegacje mieszkańców), z drugiej – „milczącej większości”. Porusza także problem kompetencji osób zainteresowanych udziałem w procesach rewitalizacji oraz posiadanych przez nich informacji i możliwości wyrażania opinii. Autor podkreśla specyfikę sytuacji lokalnych na obszarach rewitalizowanych i konieczność tworzenia mechanizmów sprzyjających szerokiej partycypacji społecznej, gdyż powodzenie rewitalizacji w ogromnym stopniu zależy od uzyskania wiarygodności w sferze psychologicznej inwestorów lokalnych – właścicieli budynków i samych mieszkańców [Skalski, *Trudne drogi...*].

Na brak takich mechanizmów, a wręcz na utrudnianie zwiększania udziału społecznego w sprawach lokalnych zwracają uwagę autorzy manifestu „Powrót do miasta” [Mliczyńska-Hajda]. Piszą oni: „To, co w innych krajach należy do sfery dyskursu politycznego i społecznego, u nas jest objęte sferą procedur prawa, bez szans na otwartą i rzeczową dyskusję, debatę i wypracowanie społecznych zasad współdziałania w sferze publicznej”. Taka otwarta debata nad przyszłością zdegradowanej przestrzeni, a zarazem współpraca publiczno-prywatna, także w aspekcie finansowym, jest konieczna dla powodzenia rewitalizacji, gdyż indywidualne, nieskoordynowane inwestycje nie są w stanie przywrócić możliwości generowania wysokiej renty na danym terenie. Należy przy tym zauważyć, że konieczna jest czytelna i przedstawiona w sposób zrozumiały dla nie-fachowca wizja przestrzennego zagospodarowania z elementami wizji architektonicznej, jako instrument pozwalający zorientować się interesariuszom, w tym potencjalnym inwestorom, w przyszłej atrakcyjności terenów, na których podejmowane mają być działania [Markowski, 1999].

Na rolę udziału społeczności lokalnej w rewitalizacji wskazują także doświadczenia zachodnioeuropejskie, m.in. brytyjskie. Partycypacja społeczna była integralną częścią inicjatyw City Challenge (CC) w Wielkiej Brytanii, gdzie środki publiczne przekazywane były „stowarzyszeniom”, w których współpracowali przedstawiciele władz lokalnych, przedsiębiorców i miejscowej społeczności [Graham, 1996]. Program kładł nacisk nie tylko na odnowę tkanki miejskiej, ale także na rolę lokalnych społeczności i powiązanie odnowy ze szkoleniem teoretycznym i praktycznym. Jedną z zasad CC była współpraca władz z miejscowym biznesem i grupami społeczności lokalnej przy opracowaniu i realizacji planów odnowy i zagospodarowania zdegradowanych dzielnic. Założono, że działania powinny podlegać społecznej kontroli, a angażowanie społeczności musi następować na wszystkich poziomach i etapach rewitalizacji i mieć charakter działań ciągłych, dzięki m.in. takim narzędziom, jak rady mieszkańców czy grupy i fora dyskusyjne [Graham, 1996].

Kluczowa rola udziału społecznego w procesach rewitalizacji nie budzi obecnie wątpliwości. Obszerny rozdział dotyczący partycypacji społecznej zawiera *Podręcznik rewitalizacji*, przygotowany na zlecenie Urzędu Mieszkalnictwa i Rozwoju Miast (z 2003 r.). Proces partycypacji według autorów tego podręcznika powinien się rozpoczynać skierowaną do społeczności lokalnej informacją o obszarach kryzysowych i możliwościach rewitalizacji, będącą jednocześnie rozpoczęciem dialogu na temat sytuacji, potrzeb, wyobrażeń i preferencji obywateli. Za wyraz gotowości obywateli do współpracy autorzy uznają nie tylko gotowość do udzielania informacji na wymienione tematy, ale także składane przez właścicieli wnioski dotyczące programu, wskazujące na potrzeby rewitalizacyjne. Partycypacja społeczna powinna towarzyszyć także kolejnym etapom sporządzania programu rewitalizacji oraz jego wdrażaniu. Podręcznik przedstawia propozycje instrumentów partycypacji społecznej – instrumenty bezpośrednie, takie jak spotkania informacyjno-konsultacyjne z mieszkańcami, i pośrednie – media, materiały drukowane. Wskazuje także znaczenie „partycypacji wirtualnej” (z wykorzystaniem narzędzi internetowych) dla zwiększenia możliwości otwarcia gminy na opinie, krytykę, a przede wszystkim idee lokalnych społeczności. Zdaniem autorów partycypacja społeczna w rewitalizacji powinna sprzyjać uruchomieniu samorozwoju i nowych form samorządności poprzez podejmowanie przez społeczność lokalną współodpowiedzialności za rewitalizację oraz bezpośrednie uczestniczenie w zarządzaniu tym procesem

Konieczność podejmowania konsultacji społecznych i uwzględniania ustaleń z nich wynikających w programie rewitalizacji zakłada m.in. projekt ustawy o rewitalizacji oraz

wspieraniu remontów i niektórych inwestycji budowlanych, opracowany przez Forum Rewitalizacji [Stowarzyszenie Forum Rewitalizacji, 2006]. Zapisy dotyczące komunikacji społecznej pojawiają się także w wytycznych sporządzania LPR, będących załącznikami, najpierw do ZPORR, a obecnie do regionalnych programów operacyjnych, nie precyzuje się w nich jednak sposobu przeprowadzania konsultacji i narzędzi partycypacji społecznej.

Model partycypacji społecznej dla potrzeb rewitalizacji opracowała K. Noworól [2005]. Autorka proponuje włączenie mieszkańców już na etapie kształtowania założeń do LPR, co ma nie tylko stanowić instrument diagnozy potrzeb obszaru rewitalizowanego, ale także pozwolić na uniknięcie późniejszych konfliktów na etapie realizacji, szczególnie w wypadku przedsięwzięć kontrowersyjnych. Proces partycypacji ma mieć charakter antycypacyjny, wyprzedzając potencjalną negację niektórych rozwiązań oraz zapobiegając powstawaniu konfliktów. Wskazano także na szczególną rolę operatora rewitalizacji w inicjowaniu współpracy między sektorami publicznym, prywatnym i społecznym na etapie wdrażania programu oraz zaproponowano narzędzia zapewniające partnerstwo, m.in. centrum jednej wizyty, dyskusje publiczne oraz szerokie wykorzystanie serwisów internetowych do informowania interesariuszy.

4. Partycypacja społeczna w wytycznych dla programów rewitalizacji w ramach programów operacyjnych

Jak wcześniej zauważono, większość Lokalnych Programów Rewitalizacji polskich miast powstawała lub była aktualizowana w odpowiedzi na możliwość pozyskania środków unijnych. Ich zapisy musiały być zatem zgodne po pierwsze z celami programów operacyjnych, po drugie – z wytycznymi przygotowania programów rewitalizacji, jakie ustalała instytucja zarządzająca danym programem. W latach 2004–2006 r., w trakcie wdrażania ZPORR, obowiązywały zapisy dokumentu *Wymogi wobec Lokalnych Programów Rewitalizacji pod kątem ich zgodności z wymogami ZPORR*, opracowany został także *Przewodnik dotyczący kryteriów planowania oraz zarządzania projektami dotyczącymi rewitalizacji zdegradowanych obszarów miejskich, przemysłowych i powojсковych w ramach ZPORR finansowanego ze środków funduszy strukturalnych* [2004]. W nowym okresie programowania UE (2007–2013) większość regionów (oprócz województwa podlaskiego) zdecydowała na umieszczenie w Regionalnych Programach Operacyjnych priorytetów dotyczących rewitalizacji zdegradowanych obszarów miejskich – powstało zatem 15 nowych wytycznych, określających metodykę sporządzania LPR. Zagadnienia związane z udziałem lokalnej społeczności w procesach rewitalizacji

pojawiają się we wszystkich wymienionych wytycznych. Ich zapisy różnią się jednak zarówno szczegółowością opisu oczekiwanych od gmin rozwiązań, jak i naciskiem położonym na różne aspekty udziału społecznego i partnerstwa w LPR. Porównanie zapisów dotyczących konsultacji społecznych, udziału partnerów i projektów społecznych w ramach LPR przedstawiono w Tab. 1.

Ogólnopolskie wytyczne i zalecenia dla przygotowujących LPR w ramach ZPORR wskazywały, za K. Skalskim, na rewitalizację jako „połączenie działań technicznych z programami ożywienia gospodarczego i działaniem na rzecz rozwiązania problemów społecznych” [Przewodnik..., 2004, s. 6]. Mocno akcentowany w dokumentach jest udział, zarówno w pracach przygotowawczych, jak i we wdrażaniu programów, partnerów społeczno-gospodarczych kluczowych dla rozwoju gminy. Dokumenty wskazują także na rolę projektów „miękkich” (społecznych) dla powodzenia rewitalizacji. Znacznie mniejszy nacisk położono jednak na szerokie konsultacje społeczne programu i projektów rewitalizacji. *Przewodnik...* wskazuje co prawda na rolę komunikacji społecznej w budowaniu zaufania i współpracy oraz mówi o potrzebie wypracowania modelu współpracy – ale jednocześnie ujmuje ją głównie w kategoriach informacji i PR (por. Tab 1). Ujęcie to, jak zostanie wykazane niżej, dominuje w wielu programach rewitalizacji polskich miast.

Szczegółowość wytycznych instytucji zarządzających (IZ) RPO, dotyczących przygotowywania LPR w ramach RPO, jest bardzo zróżnicowana – od parostronicowych rozdziałów w uszczegółowieniach RPO, podających tylko podstawowe wymogi dla programów (województwo mazowieckie) po rozbudowane podręczniki (województwa wielkopolskie i pomorskie). Zróżnicowane jest także ujęcie zagadnień związanych z partycypacją społeczną na wszystkich etapach rewitalizacji (por. Tab. 1).

Najbardziej wyczerpująco rozwinięto temat partycypacji społecznej w wytycznych IZ RPO województwa pomorskiego [*Wytyczne dotyczące przygotowywania projektów...*, 2010]. Partycypacji społecznej poświęcono tu rozdział, precyzując kolejne etapy procesu konsultacji i udziału społecznego³⁰. Proces konsultacji powinien zostać zainicjowany przez władze lokalne informacją o obszarach problemowych i konieczności podjęcia rewitalizacji. Według autorów wytycznych będzie to „zaproszenie do dialogu i do konstruktywnej współpracy społeczności lokalnej z samorządem” [*Wytyczne dotyczące przygotowywania projektów...*, 2010, s. 18].. Dalszym etapem konsultacji powinny być

³⁰ Częściowo na podstawie wzmiankowanego wcześniej *Podręcznika rewitalizacji. Zasady, procedury i metody działania współczesnych procesów rewitalizacji* z 2003 r.

dyskusje z interesariuszami na temat planów i zamiarów miasta, treści programu oraz zawartych w nim projektów, zapewniające konfrontację władz i fachowców z opinią publiczną. Ostatnią fazą procesu powinno być zaangażowanie lokalnej społeczności w realizację zapisów programu. W dokumencie zwrócono także uwagę, iż skuteczność procesów partycypacji społecznej zależy zarówno od postawy mieszkańców, jak i od postawy władz miasta.

Rozbudowaną analizę zawarto także w wytycznych IZ RPO województwa kujawsko-pomorskiego [*Wytyczne dotyczące przygotowania Lokalnego Programu Rewitalizacji*, 2008]. Wytyczne odwołują się do zasady *empowerment* – udziału grup, których dotyczą problemy społeczne, w działaniach i decyzjach podejmowanych w ramach realizowanych na ich rzecz projektów, m.in. w celu zwiększenia efektywności oddziaływania podejmowanych inicjatyw rewitalizacyjnych. Konieczność uczestnictwa mieszkańców w procesie przygotowania LPR została także mocno podkreślona w wytycznych IZ w województwie małopolskim [*Metodyka przygotowania i oceny programu rewitalizacji...*, 2009] – uczestnictwo mieszkańców, podmiotów gospodarczych i społecznych oraz innych użytkowników na wszystkich etapach rewitalizacji powinno być oparte na przywołanej w poprzedniej części opracowania skali partycypacji (informacja, konsultacja, pełna partycypacja). Wytyczne zalecają także identyfikację w trakcie sporządzania programu lokalnych, regionalnych i krajowych instrumentów motywacyjnych dla poszczególnych kategorii inwestorów (przedsiębiorców, NGO's, osób prywatnych, innych).

Wytyczne dla LPR w województwie łódzkim [*Zasady przygotowania Lokalnego Programu Rewitalizacji...*, 2008] zakładają obowiązek przeprowadzenia konsultacji społecznych tak samych założeń dokumentu, jak i listy projektów. Ponadto IZ zwraca uwagę na możliwość przekazania niektórych zadań podmiotom niepublicznym, takim jak wspólnoty mieszkaniowe i NGO. Na możliwość delegowania zadań i przekazywania środków partnerom niepublicznym wskazuje także IZ RPO województwa dolnośląskiego [*Wytyczne dotyczące przygotowania Lokalnego Programu Rewitalizacji...*, 2008]. Przeprowadzenie konsultacji społecznych wśród mieszkańców, organizacji społecznych, inwestorów oraz odpowiedzialnych za bezpieczeństwo służb publicznych jako jeden z elementów procedury sporządzania LPR podkreślają także wytyczne zachodniopomorskiego RPO [*Wytyczne w zakresie opracowywania Lokalnych Programów Rewitalizacji...*, 2009]. Natomiast w województwach wielkopolskim [*Wytyczne w zakresie zasad opracowania programów umożliwiających...*, 2009, s. 20] i opolskim [*Wytyczne w*

zakresie zasad opracowania i oceny Lokalnych Programów Rewitalizacji..., 2009, s. 25] jako minimalny standard przyjęto „umożliwienie mieszkańcom miasta wnoszenie uwag do dokumentu oraz zgłaszania propozycji zadań inwestycyjnych”, także drogą elektroniczną oraz odbycie co najmniej jednego spotkania konsultacyjnego. Wytyczne dla województwa lubuskiego [Wytyczne do tworzenia Lokalnych Programów Rewitalizacji..., 2009, s. 10] zakładają, że programy przed zatwierdzeniem mają być poddane konsultacjom społecznym. Jako jedyne podają także instrumenty komunikacji społecznej „prowadzącej do pozyskania jak największej rzeszy zwolenników Lokalnego Programu Rewitalizacji” (zob. tab. 1). Zgodnie z zasadami przyjętymi przez IZ RPO województwa warmińsko-mazurskiego [Wytyczne Instytucji Zarządzającej do opracowania..., 2008] obszar rewitalizacji powinien być wyznaczony nie tylko w oparciu o analizę wskaźnikową, ale także z uwzględnieniem konsultacji społecznych w tym zakresie (w formie ankiet, punktów konsultacyjnych).

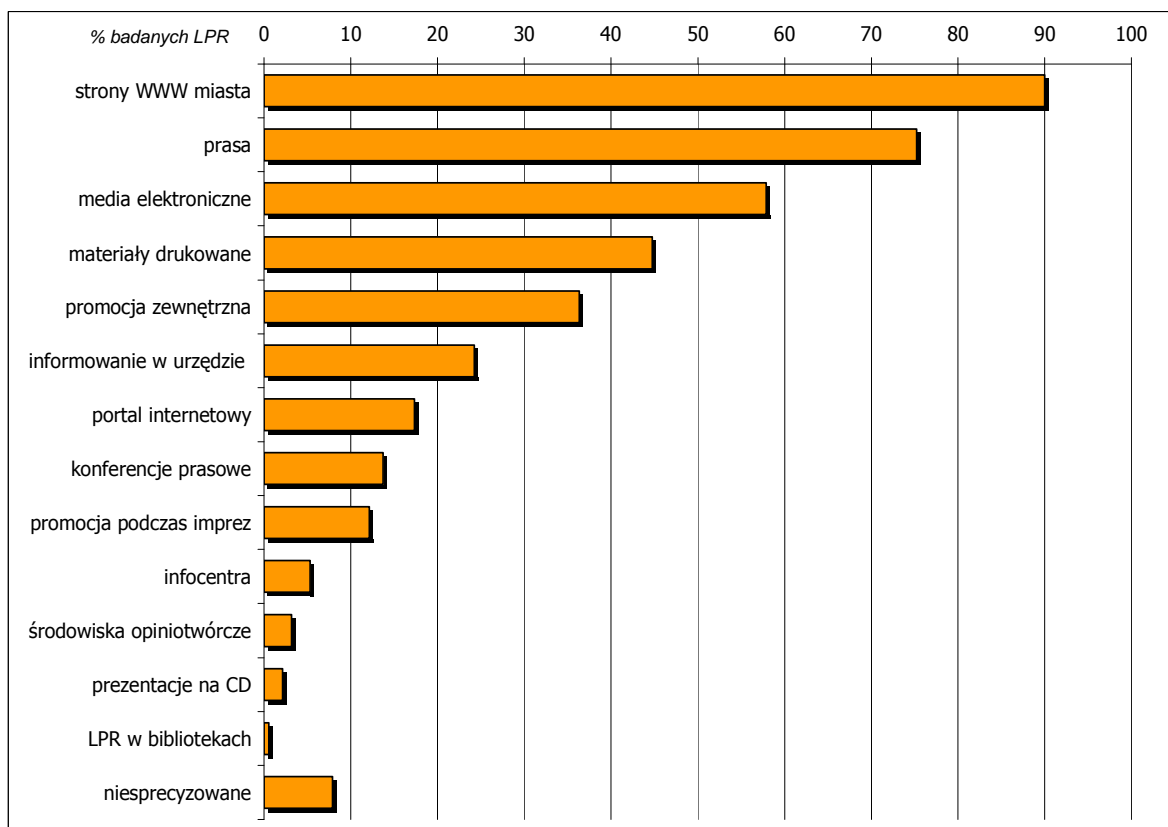
Wytyczne IZ w województwach mazowieckim [Zasady przygotowania Lokalnych Programów Rewitalizacji, 2009], świętokrzyskim [Wytyczne Instytucji Zarządzającej RPOWŚ..., projekt], śląskim [Wytyczne do opracowania Lokalnych Programów Rewitalizacji..., 2008], podkarpackim [Wytyczne w zakresie przygotowania Lokalnych Programów Rewitalizacji 2009], lubelskim [Wytyczne dla opracowania Lokalnych Programów Rewitalizacji 2008] zawierają tylko lakoniczne wzmianki na temat konsultacji społecznych i partnerstwa. Województwo świętokrzyskie jako jedyne zdecydowało przy tym, iż wnioski do RPO mogą składać tylko jednostki samorządu terytorialnego, a podmioty społeczne i prywatne mogą być jedynie partnerami projektów rewitalizacyjnych wspartych w ramach RPO.

Należy także zauważyć, że tylko w kilku województwach (tj. kujawsko-pomorskim, lubelskim, łódzkim, opolskim, pomorskim, warmińsko-mazurskim i zachodniopomorskim) zdecydowano, iż raport z konsultacji społecznych jest obowiązkowym elementem LPR.

5. Instrumenty partycypacji społecznej w LPR – wyniki badań

Informowanie

Przekazywanie informacji przez samorządy jest podstawowym warunkiem udziału społeczeństwa w procesie rewitalizacji zdegradowanych dzielnic. Instrumenty dzielenia się informacjami zostały uwzględnione – w różnym stopniu – we wszystkich analizowanych programach. Jednak sposoby informowania, liczba stosowanych technik i rodzaj przekazywanych informacji znacznie się różnią. Największa liczba programów, ponad 60% (117 dokumentów), wyszczególniała kilka (od 3–6) narzędzi przekazywania informacji. Znaczny odsetek LPR (41 programów, blisko 40%) zakładał zastosowanie nie więcej niż dwóch narzędzi informowania interesantów. Tylko w piętnastu badanych dokumentach wyszczególniono bogatszą paletę narzędzi. W podobnej liczbie programów w ogóle nie sprecyzowano środków i kanałów przekazywania informacji.

Ryc. 1. Narzędzia informowania mieszkańców w LPR

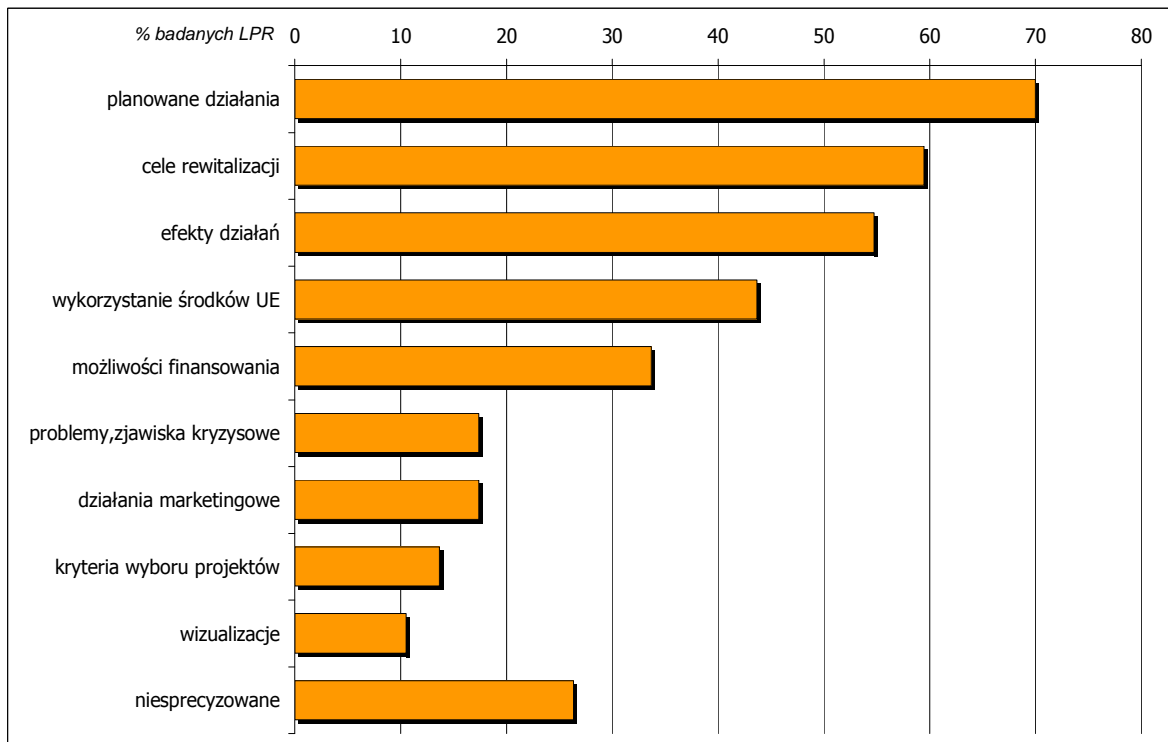
Źródło: opracowanie własne.

Najpowszechniejszym kanałem dystrybucji informacji na temat rewitalizacji wydaje się być Internet (ryc. 1). Zgodnie z zapisami badanych programów aż 90% miast

deklaruje wykorzystanie własnych serwisów internetowych do informowania lokalnej społeczności o podejmowanych działaniach i promocji LPR. Na tym tle znacznie gorzej wygląda jednak bardziej zaawansowane wykorzystanie możliwości Internetu jako narzędzia informowania, w postaci rozbudowanego portalu rewitalizacji czy choćby wyodrębnionej, aktualizowanej podstrony w ramach serwisu WWW gminy. Tylko 33 miasta (17%) deklarowały w LPR uruchomienie takich portali (podstron) jako narzędzi komunikowania się z lokalną społecznością. W rzeczywistości działało ich nieco więcej – w badanej próbie zidentyfikowano 52 funkcjonujące podstrony na serwisach miast (27%).

Ważnym kanałem przekazywania informacji są media lokalne. Największy odsetek miast deklaruje współpracę z prasą (powyżej 75%), nieco mniejszy (58%) z przedstawicielami mediów elektronicznych (radio, telewizja i niezależne portale internetowe). Organizowanie konferencji prasowych jako formy przekazywania informacji deklaruje znacznie mniejszy odsetek miast (14%). W prawie połowie badanych programów (45%) założono publikację materiałów drukowanych (folderów, ulotek, katalogów, broszur) dotyczących rewitalizacji. Niecałe 40% zakłada natomiast zastosowanie reklamy zewnętrznej (billboardy, tablice, ogłoszenia). Wykorzystanie innych kanałów przekazywania informacji jest znacznie mniej popularne. Do najistotniejszych zaliczają się bezpośrednie informowanie interesantów, np. w trakcie załatwiania spraw w urzędzie (25%), oraz informacja i promocja podczas imprez miejskich lub dzielnicowych (17%). Tylko nieliczne miasta (5%) zakładały stworzenie specjalnych infocentrów (punktów informacyjnych) na terenie rewitalizowanym, podobny odsetek (3%) zakładał, iż do promocji programu wykorzysta osoby zaufania publicznego. Do ciekawych, acz pojedynczych przykładów promocji należą rozpowszechnianie multimedialnych prezentacji LPR na płytach CD oraz przekazanie drukowanej wersji programu do szkolnych bibliotek. W około 8% analizowanych programów nie precyzowano sposobów informowania mieszkańców o tematyce rewitalizacji.

Zróznicowana jest także tematyka przekazywanych informacji (ryc. 2).

Ryc. 2. Tematyka informacji w LPR

Źródło: opracowanie własne.

Najczęściej były to informacje dotyczące działań planowanych na obszarze rewitalizacji oraz celów rewitalizacji. W ponad połowie LPR ujęto także konieczność informowania o efektach podejmowanych działań. Jednak tylko 17% programów zwracało uwagę na konieczność informowania mieszkańców o problemach obszaru rewitalizacji i zjawiskach kryzysowych (a zatem przyczynach podjęcia działań). Na konieczność promocji wykorzystania środków UE zwracano uwagę w prawie 44% programów, a w blisko jednej trzeciej akcentowano informacje dotyczące informowania mieszkańców i potencjalnych beneficjentów o możliwościach uzyskania finansowania projektów. Niespełna 20% LPR przewidywała prowadzenie działań marketingowych nakierowanych na budowanie wizerunku podmiotów rewitalizacji. Tylko 14% programów uwzględniało informowanie o procedurach i wyjaśnianie kryteriów wyboru projektów, a w co dziesiątym programie pojawiała się sugestia, iż konieczne jest przedstawianie koncepcji przestrzennych, wizualizacji, rysunków i planów dotyczących realizowanych inwestycji. Stosunkowo duża grupa programów (26%) w ogóle nie precyzowała rodzaju informacji, jakie będą przekazywane społecznościom lokalnym.

Instrumenty partycypacji – internetowe serwisy rewitalizacji: Poznań i Kraków

Jak wspomniano wyżej, serwisy internetowe rewitalizacji utworzyły 52 miasta spośród badanej próby. Jakość tych serwisów – zarówno pod względem zawartości informacyjnej, jak i dostępności, przejrzystości prezentowanych treści, dostosowania ich do niefachowego odbiorcy i estetyki jest bardzo zróżnicowana – od prostych prezentacji, zawierających tylko podstawowe informacje dotyczące podejmowanych działań po rozbudowane, na bieżąco aktualizowane portale rewitalizacji.

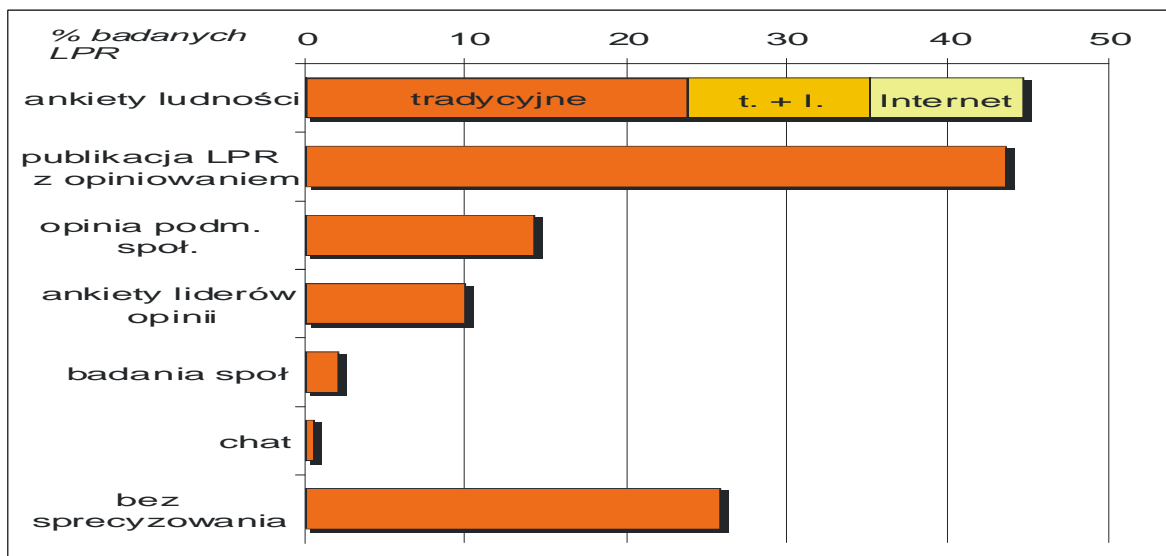
Serwis internetowy poświęcony rewitalizacji Poznania [*Aktualności o pracach nad Miejskim Programem Rewitalizacji*] należy do bardziej rozbudowanych prezentacji internetowych tej tematyki przygotowanych przez urzędy miasta w Polsce. . Prezentacja dostarcza podstawowych informacji dotyczących definicji rewitalizacji, jej problemów i celów oraz pojęć z nią związanych. Portal prezentuje także podstawowe dokumenty miasta dotyczące rewitalizacji – na czele z Miejskim Programem Rewitalizacji. Niestety Program prezentowany jest tylko w postaci uchwał Rady Miasta wraz z kilkusetstronicowymi załącznikami. Brak skierowanych do niefachowych odbiorców, opatrzonych odpowiednim komentarzem syntetycznych prezentacji Programu. Na stronach internetowych zapoznać się można także z przebiegiem konsultacji społecznych oraz z projektami. W poznańskim serwisie rewitalizacji znaleźć można ponadto informacje (aktualizowane) na temat podejmowanych na obszarze MPR działań kulturalnych i edukacyjnych, a także – co istotne – informacje i odnośniki do partnerów rewitalizacji. Poczesne miejsce zajmują informacje dotyczące środków unijnych na rewitalizację. Szczególną uwagę poświęcono obszarowi pilotażowemu „Śródka”. Informacje o nim dostępne są m.in. w wydawanym przez Radę Osiedla Ostrów Tumski–Śródka–Zawady kwartalniku „Wokół Śródki”, dostępnym także w wersji elektronicznej.

Skromniejszą ilość informacji przekazuje internetowy informator „Rewitalizacja w Krakowie”. Na podkreślenie zasługuje, iż jest to jeden z nielicznych serwisów posiadających własną domenę (rewitalizacja.krakow.pl) – łatwą do zapamiętania czy przekazania np. w folderach lub prasie. Serwis udostępnia także kilka artykułów poruszających różne aspekty rewitalizacji oraz zawiera omówienie kilka przykładów rewitalizowanych dzielnic w krajach Europy Zachodniej. Mankamentem portalu jest natomiast niedostateczna prezentacja projektów (w szczególności projektów flagowych) planowanych do realizacji na obszarach rewitalizowanych – poza wzmianką w załączonym folderze.

Wadą obu prezentacji internetowych (podobnie zresztą jak w przypadku innych miast) jest brak „przestrzennego” podejścia do poruszanej tematyki – pomimo iż rewitalizacja dotyczy konkretnego miejsca w przestrzeni miasta (dzielnic, kwartałów), na internetowych stronach nie ma nie tylko wizualizacji, ale i map prezentujących zjawiska problemowe czy lokalizację podejmowanych przez miasto działań. Brak także ofert dla inwestorów, informacji dla turystów czy potencjalnych mieszkańców. Prezentacje te są zatem raczej dokumentacją działań miasta (w tym z wykorzystaniem środków UE) niż wrotami internetowymi rewitalizowanych dzielnic.

Konsultowanie

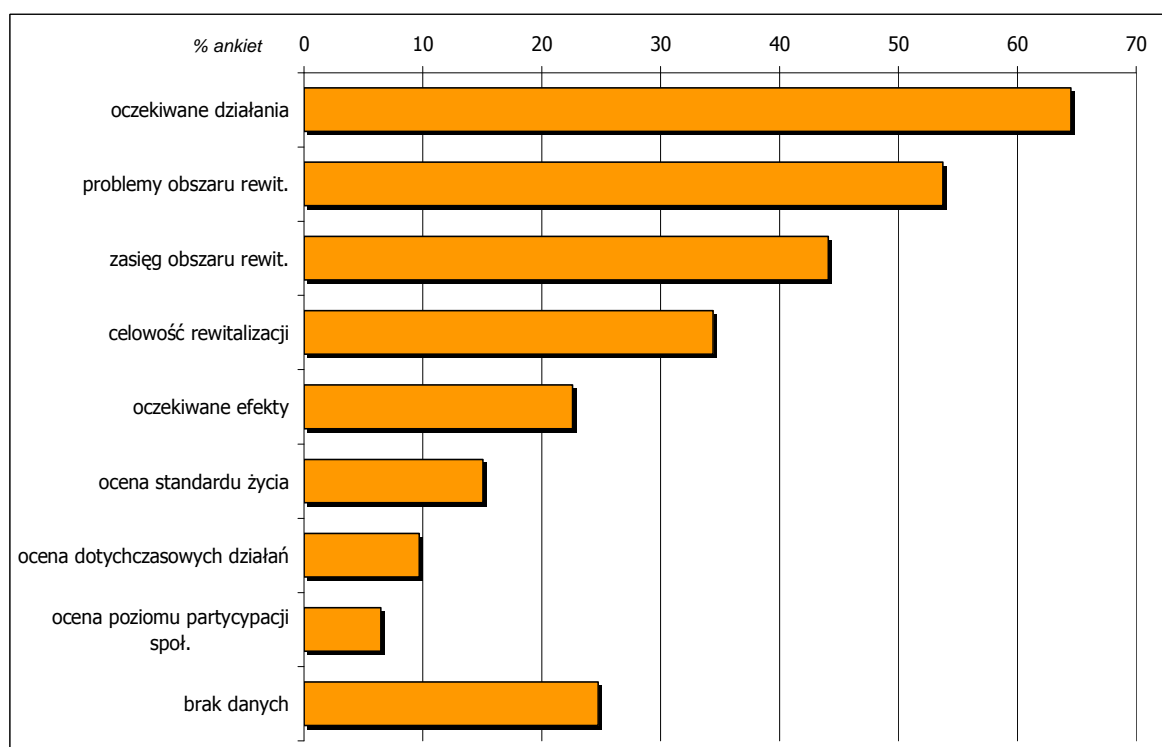
Pomimo iż przeprowadzanie konsultacji społecznych deklarowane było we wszystkich LPR, zestaw narzędzi deklarowanych w ich zapisach jest stosunkowo ubogi. Najczęściej wymienianymi instrumentami konsultacji były ankiety prowadzone wśród ludności (ryc. 4), których przeprowadzenie zadeklarowano w blisko połowie programów. Ankiety tradycyjne (drukowane) były częściej wykorzystywane niż internetowe – na taki sposób badania zdecydowało się 35% miast. Głównymi kanałami dystrybucji ankiet tradycyjnych była prasa lokalna, szkoły, a przede wszystkim rozpowszechnianie ankiet w urzędach i innych miejscach użyteczności publicznej. Sporadycznie decydowano się na dostarczanie ankiet do domów bądź pracę ankietników w terenie, a także na ankiety telefoniczne. Na przeprowadzenie ankiet w Internecie zdecydowało się natomiast jedynie 22% wszystkich miast, których LPR były badane.

Ryc. 3. Narzędzia konsultacji w LPR

Źródło: opracowanie własne.

Tematyka pytań zadawanych ankietowanym została przedstawiona na ryc. 4. Przygotowujący programy najczęściej zasięgaliby opinii na temat oczekiwanych działań (65% wszystkich ankiet), znacznie rzadziej jednak (23%) poruszano problem oczekiwanych efektów podjętych działań. Ankietowani byli także proszeni o identyfikację problemów w sferze przestrzennej, gospodarczej i społecznej, jakie dostrzegają na obszarze rewitalizacji (54% ankiet). Zasięg obszaru był przedmiotem konsultacji w niespełna 45% ankiet, a w 35% przypadków pytano ankietowanych o celowość podjęcia inicjatyw rewitalizacyjnych. Sporadycznie pojawiały się pytania dotyczące oceny standardu życia w mieście czy dotychczasowych działań miasta nakierowanych na rewitalizację oraz poziomu partycypacji społecznej w zarządzaniu miastem. Blisko jedna czwarta programów, w których wskazano ankietę jako narzędzie zdobywania informacji, nie precyzowała problematyki ankiet. Tylko kilka miast (niespełna 2%) zdecydowało się na szczegółowe badania społeczne obszaru rewitalizacji przed przystąpieniem do opracowania LPR.

Ryc. 4. Tematyka badań ankietowych przeprowadzanych w ramach opracowania LPR
Źródło: opracowanie własne.

Około 14% dokumentów zakładało konsultację z działającymi na terenie miasta podmiotami gospodarczymi i/lub organizacjami społecznymi (nie precyzując formy

konsultacji). Tylko w jednym programie uwzględniono chat internetowy jako narzędzie konsultacji społecznych.

W części dokumentów deklarowano publikację projektu opracowania w Internecie wraz z możliwością wnoszenia uwag w formie formularza bądź e-mailowej. Taką formę konsultacji zadeklarowano w 44% LPR³¹.

Instrumenty konsultacji – badania społeczne: Łódź

Zintegrowany Program Rewitalizacji Obszarów Centralnych Łodzi [<http://www.uml.lodz.pl/prorevita/>] przygotowany został przez Konsorcjum Prorevita. Program został przygotowany dla dwóch obszarów pilotażowych, położonych w pobliżu głównego, reprezentacyjnego ciągu miasta – ul. Piotrkowskiej.

Pierwszym etapem przygotowania Programu były prace studialne dotyczące stanu środowiska geograficznego badanego terenu, które objęły oprócz inwentaryzacji urbanistycznej obszaru i analiz: stanu środowiska, wartości kulturowych, stanu infrastruktury technicznej także analizę socjologiczną opartą na badaniach ankietowych. Przygotowano również wstępne koncepcje zagospodarowania przestrzennego i obsługi komunikacyjnej.

Wyjątkowa w polskiej skali była skala przeprowadzonych badań społecznych – ankietę skierowano do blisko 5% ludności obszaru rewitalizacji. Zgodnie z założeniami autorów Programu stosunkowo duża liczba ankiet pełniła także funkcję informacyjną, dostarczając bezpośredniej informacji o planowanych działaniach jak największej liczbie potencjalnie zainteresowanych osób. Celem badań było „określenie szans i zagrożeń, jakie dla programu rewitalizacji Centrum stwarzały możliwości materialne mieszkańców, a także ich oczekiwania i postawy w aspekcie poznawczym, emocjonalnym i behawioralnym dotyczące własnego lokum oraz obszaru sąsiedztwa” [Starosta i in., 2004, <http://www.uml.lodz.pl/prorevita/>]. Badania ankietowe dotyczyły zarówno charakterystyki ludności centrum (status zawodowy i społeczny, wykształcenie, standard mieszkań), jej przestrzennego zróżnicowania (struktury przestrzenno-społecznej), jak i takich cech badanej zbiorowości, jak więź z obszarem sąsiedztwa i lokalną społecznością, jakość życia (subiektywne odczucia), ocena środowiska architektonicznego. Respondentów pytano także o ich wizję przyszłości obszaru i kierunków przekształceń. Była to zatem odpowiedź na pytanie, czy badany (centralny) obszar ma wypełniać przede wszystkim funkcje

³¹ Można przypuszczać, że część autorów nie uznała publikacji LPR (w ramach tzw. wyłożenia projektu dokumentu) za formę konsultacji.

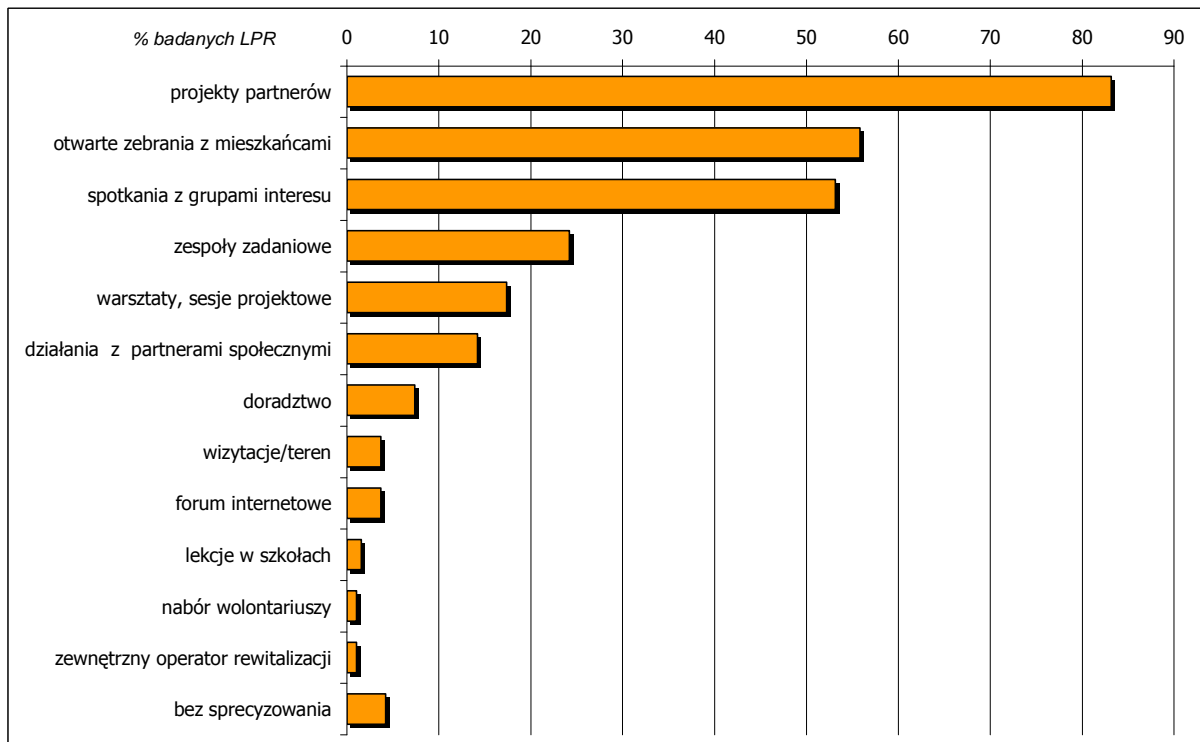
ogólnomiejskie (usługowe, handlowe, biznesowe), czy też powinien być dzielnicą mieszkaniową, zaspokajającą przede wszystkim potrzeby swoich mieszkańców.

W ramach pierwszego etapu przygotowania Programu przeprowadzono także spotkania konsultacyjne – w formie seminariów dla poszczególnych grup interesariuszy – oraz uruchomiono portal internetowy rewitalizacji (<http://www.uml.lodz.pl/prorevita>). Przewidziano również dyżury eksperckie i prezentacje wizualizacji założeń PR w Urzędzie Miasta.

Aktywne uczestnictwo

Zdecydowana większość (83%) LPR zakładała udział projektów partnerów społecznych i prywatnych, a zatem włączała prywatnych inwestorów do procesów rewitalizacji. Należy przy tym podkreślić, że w większości pozostałych przypadków partnerów takich nie udało się pozyskać, mimo deklaracji ze strony miasta. Spośród pozostałych instrumentów służących budowaniu aktywnego uczestnictwa interesariuszy w procesach rewitalizacji najczęściej stosowanymi są spotkania konsultacyjne (ryc. 7). Prawie 56% LPR za jedno z narzędzi komunikacji społecznej w ramach rewitalizacji uznaje otwarte spotkania z mieszkańcami. Podobny odsetek (53%) wymienia spotkania z poszczególnymi grupami interesu (najczęściej tożsamymi z grupami potencjalnych beneficjentów). Mniej popularne są natomiast spotkania warsztatowe lub sesje projektowe – stosuje je tylko 17% miast. Sporadycznie (poniżej 7%) organizowane są sesje terenowe w obszarach rewitalizowanych. Łącznie ponad 75% miast deklarowało przynajmniej jedną formę spotkań z mieszkańcami.

Jedna czwarta miast włączała partnerów społecznych lub przedstawicieli lokalnych środowisk gospodarczych w pracę zespołów zadaniowych do spraw rewitalizacji lub powoływała specjalne fora rewitalizacji z udziałem tych środowisk. Niektóre miasta (14%) planowały także podjęcie wspólnych działań (projektów) z partnerami społecznymi lub organizowanie doradztwa dla partnerów (7%), a dwa spośród analizowanych miast planowały przekazać funkcje operatora rewitalizacji partnerowi społecznemu. Do działań opisanych jedynie w pojedynczych projektach należą lekcje na temat rewitalizacji w szkołach, nabór wolontariuszy do projektów w ramach LPR. Nikłe jest wykorzystanie interaktywnych narzędzi internetowych (forów, grup dyskusyjnych) jako techniki budowania współpracy – udostępnienie takiej usługi deklarowało tylko 4% miast.

Ryc. 5. Narzędzia aktywnego udziału społecznego w LPR

Źródło: opracowanie własne.

Instrumenty aktywnego uczestnictwa – referendum lokalne: Przemysł

Jednym z kluczowych projektów Lokalnego Programu Rewitalizacji Miasta Przemysła³² jest „Rewitalizacja terenu Rynku Starego Miasta w Przemysłu”. Projekt lokalnego architekta Jacka Mermona, zaprezentowany w 2008 r. i zakładający istotną ingerencję w architekturę placu, wzbudził kontrowersje zarówno w środowiskach konserwatorów, historyków sztuki i architektów, jak i wśród mieszkańców miasta. Akcję zbierania podpisów pod wnioskiem o przeprowadzenie referendum lokalnego rozpoczęła w grudniu 2008 r. przemyska organizacja pozarządowa – Towarzystwo Ulepszania Miasta. Wniosek poparło ponad 6300 osób. Referendum odbyło się 26 kwietnia 2009 r. Głosujących pytano o szczegóły zagospodarowania Rynku (zmianę nawierzchni, budowę tarasów, wycinkę drzew). Zdecydowana większość osób biorących udział w referendum (około 70–80%) opowiedziała się przeciwko proponowanym przez Urząd Miasta zmianom, jednak frekwencja wynosząca 19% (przy wymaganych 30%) nie była wystarczająca, by wyniki referendum były wiążące dla miasta [Delmanowicz, 2009]. Pomimo fiaska referendum inicjatywa organizacji pozarządowych sprowokowała szeroką dyskusję na temat zagospodarowania najważniejszej przestrzeni publicznej miasta (m.in.

³² Obowiązujący od 2006 r., zaktualizowany uchwałą nr 218/209 Rady Miasta w Przemysłu z dnia 26 listopada 2009 r.

seria debat na temat zagospodarowania Rynku). Władze miasta zadeklarowały, że koncepcja przebudowy zostanie zmodyfikowana zgodnie z oczekiwaniami mieszkańców lub przeprowadzony zostanie konkurs architektoniczny na zagospodarowanie Rynku [Kobiąłka, 2009].

Wnioski

Zaprezentowane dane mogą stanowić podstawę identyfikacji mocnych i słabych stron podejmowanych przez miasta działań służących partycypacji społecznej w rewitalizacji polskich miast. Wszystkie analizowane programy zakładały informowanie lokalnej społeczności o podjęciu działań i postępach rewitalizacji. Do ich pozytywnych cech należy zaliczyć powszechne wykorzystanie do informowania lokalnej społeczności prasy i mediów lokalnych, a także Internetu.. Na poziomie dostarczania informacji zidentyfikowano też w zapisach LPR najwięcej narzędzi, a wykorzystanie wielu z nich deklarowano w znacznej części programów. Należy jednak zauważyć, że zakres prezentowanej informacji często nie jest wystarczający, szczególnie w aspekcie zidentyfikowanych na obszarze rewitalizacji problemów (a zatem przyczyn podjęcia działań przez gminę) oraz wizualnej prezentacji oczekiwanych zmian. Brak wizualnej prezentacji proponowanych rozwiązań dziwi szczególnie, gdyż znaczna ich część dotyczy przestrzeni publicznych, często o znaczeniu ogólnomiejskim. Powodować to może negację działań miasta, a także brak akceptacji niezrozumiałych dla mieszkańców inwestycji – czego przykładem jest choćby opisana wyżej, nieudana próba przebudowy rynku w Przemyślu. Zwraca przy tym uwagę, iż pomimo że większość gmin deklaruje wykorzystanie Internetu – stosunkowo nieliczne decydują się na uruchomienie portali rewitalizacji. Przeciwnie, w większości przypadków informacje dotyczące rewitalizacji pojawiają się na stronach internetowych miasta incydentalnie, w działach dotyczących aktualności bądź bieżących inwestycji, nie stanowiąc kompendium wiedzy na temat podejmowanych działań, a raczej zbiór rozproszonych wiadomości. Niedostatków tych nie rekompensują działania informacyjne prowadzone w terenie, takie jak zakładanie lokalnych infocentrów czy stawianie tablic z wizualizacjami.

W zakresie konsultacji i budowania aktywnej partycypacji zwraca uwagę stosunkowo częste wykorzystywanie badań ankietowych na temat postrzegania problemów i potrzeb w zakresie rewitalizacji, a także udział organizacji społecznych w opracowaniu programów deklarowany w większości dokumentów. Znikomy jest jednak odsetek gmin,

które decydują się na przeprowadzenie szczegółowych, terenowych badań socjologicznych, dotyczących zarówno sytuacji mieszkańców, jak i ich oczekiwań.

Powszechny jest udział projektów partnerów prywatnych, do którego miasta zostały poniekąd zobligowane przez przepisy krajowe i unijne. Należy jednak zauważyć, że są to częstokroć przypadkowe projekty, zebrane w trakcie „konsultacji społecznych”, bez oceny ich wartości dla programu i szans na realizację [por. Muzioł-Węclawowicz, 2009].

Zdecydowanie niewykorzystany pozostaje potencjał interaktywnych technik internetowych (chat, fora, listy dyskusyjne), a więc stosunkowo tanich i efektywnych instrumentów konsultacji i aktywnego uczestnictwa. Podobnie jak w przypadku działań informacyjnych braki te nie są rekompensowane działaniami w terenie, docierającymi bezpośrednio do lokalnej społeczności, takimi jak wizje lokalne i warsztaty w obszarze rewitalizowanym, zespoły zadaniowe z udziałem mieszkańców, lekcje w szkołach czy też wykorzystanie osób zaufania publicznego do aktywizacji lokalnej społeczności.

Przedstawione powyżej dane, a także analiza zapisów LPR skłaniają do stwierdzenia, iż gminy, przygotowując i wdrażając programy rewitalizacji, nie zapewniają pełnego udziału w nich społeczeństwa, skupiając się głównie na komunikacji społecznej lub wręcz tylko marketingu rewitalizacji i wypełniając jedynie narzucone, skromne minima w zakresie konsultacji społecznych. Analiza zapisów dotyczących partycypacji społecznej, jakie pojawiają się w wytycznych dla sporządzania Lokalnych Programów Rewitalizacji, może tłumaczyć niektóre z tych niedostatków. Część z wytycznych akcentuje właśnie marketing rewitalizacji, poświęcając niewiele uwagi rzeczywistej partycypacji.

Zwraca uwagę schematyczność i ogólnikowość zapisów dotyczących komunikacji społecznej czy partycypacji publicznej w wielu programach. Często praktyką jest kopiowanie fragmentów z dokumentów strategicznych, z którymi zgodny powinien być LPR, bez odniesienia do lokalnej specyfiki (np. miasta czy obszaru rewitalizowanego). Zapisy dotyczące partycypacji społecznej (a najczęściej raczej komunikacji społecznej) są zatem traktowane nie tyle jako integralna, indywidualnie opracowana część LPR, ale wyłącznie jako obowiązkowy, narzucony wytycznymi rozdział – raczej teoretyczny opis możliwych do zastosowania instrumentów niż zapis faktycznej działalności samorządów. Warto zauważyć, że tylko nieliczne instytucje zarządzające programami operacyjnymi zdecydowały o obowiązku udokumentowania procesu konsultacji społecznych.

Literatura

1. Graham N., (1996), *Rehabilitacja zaniedbanych dzielnic miejskich*, [w:] T. Marszałek (red.), *Problemy zagospodarowania przestrzeni miast*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
2. Koźuch B., (2003), *Zarządzanie publiczne w zarysie*, Fundacja Współczesne Zarządzanie, Białystok.
3. *Lokalny Program Rewitalizacji Miasta Przemysła*, (2009), uchwała nr 218/209 Rady Miasta w Przemysłu z dnia 26 listopada 2009 r.
4. Markowski T., (1999), *Zarządzanie rozwojem miast*, PWN, Warszawa.
5. *Metodyka przygotowania i oceny programu rewitalizacji w ramach MRPO na lata 2007–2013*, (2009), załącznik nr 7.3 do Uszczegółowienia MRPO, Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego.
6. Muzioł-Węclawowicz A., (2009), *Rewitalizacja dzielnic śródmiejskich*, [w:] W. Jarczewski (red.), *Przestrzenne aspekty rewitalizacji. Śródmieścia, blokowiska, tereny przemysłowe, powojkowe i powojkowe*, „Rewitalizacja Miast Polskich”, t. IV, Kraków.
7. Noworól K., (2005), *Uczestnictwo publiczne i konsultacje społeczne w Lokalnych Programach Rewitalizacji*, „Zarządzanie Publiczne, Zeszyty Naukowe ISP UJ”, nr 1.
8. Pawłowska A., (2007), *Zarządzanie wielopodmiotowe – czy możliwe, czy pożądane w transformujących się demokracjach?*, Teza Komisji Politologii i Stosunków Międzynarodowych, Tom II. Polska Akademia Nauk Oddział w Lublinie, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin
9. *Podręcznik rewitalizacji. Zasady, procedury i Metody działania współczesnych procesów rewitalizacji*, (2003), Urząd Mieszkalnictwa i Rozwoju Miast, Warszawa.
10. *Przewodnik dotyczący kryteriów planowania oraz zarządzania projektami dotyczącymi rewitalizacji zdegradowanych obszarów miejskich, przemysłowych i powojkowych w ramach ZPORR finansowanego ze środków funduszy strukturalnych*, (2004), dokument roboczy Ministerstwa Gospodarki i Pracy, Warszawa.
11. Skalski K., (1996), *Partycypacja społeczna w rewitalizacji starych dzielnic miejskich*, [w:] G. Praweńska-Skrzypek (red.), *Partycypacja obywatelska w życiu społeczności lokalnej. Stan, bariery, rekomendacje*, Fundacja "Międzynarodowe Centrum Rozwoju Demokracji", Kraków.
12. *Wytyczne dla opracowania Lokalnych Programów Rewitalizacji. Regionalny Program Operacyjny Województwa Lubelskiego na lata 2007–2013*, (2008), Urząd Marszałkowski Województwa Lubelskiego – Departament Strategii i Rozwoju Regionalnego
13. *Wytyczne do opracowania Lokalnych Programów Rewitalizacji. Załącznik nr 4 Szczegółowego opisu priorytetów Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Śląskiego na lata 2007–2013*, (2008), Urząd Marszałkowski Województwa Śląskiego.
14. *Wytyczne do tworzenia Lokalnych Programów Rewitalizacji dla województwa lubuskiego na lata 2007–2013*, (2009), Zarząd Województwa Lubuskiego – Departament Lubuskiego Regionalnego Programu Operacyjnego.
15. *Wytyczne dotyczące przygotowania Lokalnego Programu Rewitalizacji jako podstawy udzielania wsparcia z Regionalnego Programu Operacyjnego dla Województwa Dolnośląskiego na lata 2007–2013*, (2008), załącznik do uchwały nr 1162/III/08 Zarządu Województwa Dolnośląskiego z dnia 13 lutego 2008 r.
16. *Wytyczne dotyczące przygotowania Lokalnego Programu Rewitalizacji*, (2008), załącznik do uchwały nr 70/874/08 Zarządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego z dnia 11 września 2008 r. z późn. zm.
17. *Wytyczne dotyczące przygotowywania projektów w ramach poddziałania 3.2.1 Kompleksowe przedsięwzięcia rewitalizacyjne Regionalnego Programu Operacyjnego dla województwa pomorskiego na lata 2007–2013*, (2010), załącznik nr 5 do Przewodnika Beneficjenta RPOWP 2007–2013, Urząd Marszałkowski Województwa Pomorskiego.
18. *Wytyczne Instytucji Zarządzającej do opracowania Lokalnych Programów Rewitalizacji. Regionalny Program Operacyjny Warmia i Mazury na lata 2007–2013*, (2008), Urząd Marszałkowski Województwa Warmińsko-Mazurskiego – Departament Zarządzania Programami Rozwoju Regionalnego.
19. *Wytyczne w zakresie opracowywania Lokalnych Programów Rewitalizacji. Regionalny Program Operacyjny Województwa Zachodniopomorskiego na lata 2007–2013*, (2009), Urząd Marszałkowski Województwa Zachodniopomorskiego.
20. *Wytyczne w zakresie przygotowania lokalnych programów rewitalizacji*, (2009), załącznik do uchwały Komitetu Monitorującego Regionalny Program Operacyjny Województwa Podkarpackiego na lata 2007–2013 nr 14/IV/09 z dnia 28 stycznia 2009 r.
21. *Wytyczne w zakresie zasad opracowania i oceny Lokalnych Programów Rewitalizacji w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Opolskiego 2007–2013, działanie 6.1 „Rewitalizacja obszarów miejskich”*, (2009), dokument przyjęty przez Zarząd Województwa Opolskiego uchwałą nr 3682/2009 z dnia 27 lipca 2009 r.

22. Wytyczne w zakresie zasad opracowania programów umożliwiających ubieganie się o wsparcie w ramach Inicjatywy JESSICA oraz Działania 4.2 Wielkopolskiego Regionalnego Programu Operacyjnego na lata 2007–2013, (2009), Urząd Marszałkowski Województwa Wielkopolskiego.
23. Zasady przygotowania lokalnego programu rewitalizacji/zintegrowanego programu rozwoju lokalnego w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Łódzkiego na lata 2007–2013, (2008), Urząd Marszałkowski Województwa Łódzkiego.
24. Zasady przygotowania Lokalnych Programów Rewitalizacji, zał. nr 6 do Szczegółowego opisu priorytetów Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Mazowieckiego 2007–2013 (Uszczegółowienie RPO WM), (2009), załącznik nr 1 do uchwały nr 2983/300/09 Zarządu Województwa Mazowieckiego z dnia 24 listopada 2009 r.

Źródła internetowe

1. Delmanowicz D., (2009), *Większość głosujących w referendum nie chciała przebudowy Rynku w Przemysłu*, Nowiny24, 27 kwietnia 2009 r., <http://www.nowiny24.pl/apps/pbcs.dll/article?AID=/20090427/PRZEMYSL/77274619>, dostęp: 26 października 2009 r.
2. OECD, (2001), *Citizens as Partners, OECD Handbook on Information, Consultation and Public Participation in Policy-making*, www.oecdbookshop.org, dostęp: 19 października 2009 r.
3. Kobiałka M., (2009), *Przemyski Rynek uratowany*, Gazeta Wyborcza Rzeszów, 18 września 2009 r., http://rzeszow.gazeta.pl/rzeszow/1,34975,7051620,Przemyski_Rynek_uratowany.html, dostęp: 20 października 2009 r.
4. Milczyńska-Hajda D. (red.), *Powrót do miasta. Manifest (nie) polityczny, przygotowany przez ekspertów – członków Stowarzyszenia Forum Rewitalizacji*, www.fr.org.pl, dostęp: 26 października 2009 r.
5. Skalski K., *Trudne drogi do programów rewitalizacji*, Forum Rewitalizacji, www.fr.org.pl, dostęp: 26 października 2009 r.
6. Starosta P., Frykowski M., Bujwicka A., (2004), *Zintegrowany Program Rewitalizacji obszarów centralnych Łodzi, Tom V, Społeczne uwarunkowania rewitalizacji obszaru centralnego Łódź*, <http://www.uml.lodz.pl/prorevita>, dostęp: 26 października 2009 r.
7. Stowarzyszenie Forum Rewitalizacji, (2006), *Projekt ustawy o rewitalizacji oraz wspieraniu remontów i niektórych inwestycji budowlanych*, www.fr.org.pl, dostęp: 26 października 2009 r.
8. *Aktualności o pracach nad Miejskim Programem Rewitalizacji*, www.poznan.pl/mim/public/s8a/pages.html?id=1025&instance=1017&lang=pl, dostęp: 26 października 2009 r.
9. *Rewitalizacja w Krakowie*, www.rewitalizacja.krakow.pl, dostęp: 26 października 2009 r.
10. Wytyczne Instytucji Zarządzającej RPOWŚ dotyczące przygotowania Lokalnych Programów Rewitalizacji w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Świętokrzyskiego na lata 2007–2013, załącznik do Szczegółowego opisu osi priorytetowych Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Świętokrzyskiego na lata 2007–2013, projekt na stronie: http://www.rpo-swietokrzyskie.pl/data/Pliki/30_wytyczne_rewitalizacja.pdf, dostęp: 26 października 2009 r.

1. Zapisy dotyczące partycypacji społecznej w wytycznych dla przygotowania LPR w ramach programów operacyjnych

Program / województwo	Zapisy dotyczące konsultacji społecznych	Zapisy dotyczące udziału partnerów	Zapisy dotyczące projektów społecznych	Raport z konsultacji w LPR
Przewodnik ZPORR	Podstawą współpracy jest wzajemne zaufanie oraz przychylna opinia publiczna. Najłatwiej można osiągnąć to poprzez odpowiedni komunikację społeczną – strategię Public Relations programu rewitalizacji. Dzięki rzetelnej informacji udzielonej wszystkim zainteresowanym przed, a także w trakcie procesu rewitalizacji następuje budowanie wspólnego zaufania (...). Każde miasto powinno wypracować własny model takiej współpracy.	W pracach nad przygotowaniem programów rewitalizacji powinni współuczestniczyć lokalni partnerzy społeczno-gospodarczy.	Rewitalizacja dotyczy nie tylko infrastruktury, ale przede wszystkim stworzenia odpowiednich warunków do poprawy bytu „tkanki” społecznej znajdującej się na rewitalizowanym obszarze. Ważne jest, aby działania podejmowane w ramach programów rewitalizacji przyczyniały się do tworzenia miejsc pracy oraz przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu, a nawet cyfrowemu.	–
Wymogi ZPORR	–	Program przewiduje współpracę zróżnicowanych partnerów lokalnych: zarówno sektora publicznego (w tym – wnioskodawcy), jak i lokalnych przedsiębiorców oraz sektora pozarządowego, muszą być wskazani partnerzy niepubliczni i ich rola w Programie; bez tego plan nie jest „zintegrowany” i nie spełnia warunków ZPORR.	Jeżeli program nie ma wskazanych celów społecznych, gospodarczych ani ekologiczno-przestrzennych – należy uznać, że nie jest Programem Rewitalizacji w rozumieniu ZPORR.	–
dolnośląskie	Konieczne zagwarantowanie udziału przedstawicieli środowisk społecznych i gospodarczych, szczególnie z obszaru objętego wsparciem.	Rekomenduje się włączenie do listy przedsięwzięć LPR pewnych zadań w formule partnerstwa, bądź przekazanie odpowiednich środków na realizację samodzielnych przedsięwzięć przez podmioty zewnętrzne, np. spółdzielnie i wspólnoty mieszkaniowe (...) lub organizacje pozarządowe.	Przedsięwzięciom infrastrukturalnym muszą towarzyszyć podejmowane przedsięwzięcia społeczne (...). Zaniechanie realizacji inicjatyw społecznych lub ograniczenie ich zakresu (...) może skutkować ograniczeniem lub rezygnacją z finansowania LPR ze środków priorytetu RPO.	–
kujawsko-pomorskie	Institucja Zarządzająca (...) przeprowadzi szereg spotkań, konferencji i warsztatów opartych na zasadach konsultacji merytorycznych, w szczególności w ramach Forum Rewitalizacyjnego. Konieczny jest udział przedstawicieli środowisk społecznych i gospodarczych, szczególnie z obszaru objętego wsparciem. Obligatoryjnie jest przeprowadzenie szerokich konsultacji społecznych LPR wraz z indykatywnym wykazem projektów do wsparcia.	Zaangażowanie (...) partnerów w tym prywatnych: komercyjnych, jak i niekomercyjnych. Wskazane jest, by inicjatywy wpisywały się w realizację zasady <i>empowerment</i> . Dopuszcza się włączenie do listy przedsięwzięć LPR pewnych zadań w formule partnerstwa, w szczególności partnerstwa publiczno-prywatnego, bądź też przekazanie odpowiednich środków na realizację samodzielnych przedsięwzięć przez podmioty zewnętrzne, w szczególności spółdzielnie i wspólnoty	Przedsięwzięciom infrastrukturalnym muszą towarzyszyć podejmowane inicjatywy społeczne.	Konieczne dołączenie raportu końcowego z konsultacji LPR w formie załącznika ze szczegółowym opisem przebiegu ustaleń.

Program / województwo	Zapisy dotyczące konsultacji społecznych	Zapisy dotyczące udziału partnerów	Zapisy dotyczące projektów społecznych	Raport z konsultacji w LPR
		mieszkańcove.		
Lubelskie	Rewitalizacja winna bazować na współdziałaniu samorządu z mieszkańcami, właścicielami nieruchomości i partnerami społeczno-gospodarczymi. Do podstawowych kryteriów oceny (LPR) należy stopień uspołecznienia prac nad programem.	W ramach programu powinny zostać umieszczone projekty partnerów. Oparcie wdrażania programu o współpracę i elastyczne podejście do partnerstwa publiczno-privatnego.	Program rewitalizacji powinien mieć przede wszystkim interdyscyplinarny charakter i stanowić wielokierunkowy dokument operacyjny – nie należy w opracowywanych dokumentach traktować rewitalizacji tylko i wyłącznie w kontekście zadań inwestycyjnych.	Stopień uspołecznienia prac nad programem udokumentowany odpowiednio w samym dokumencie programu lub w sprawozdaniu z konsultacji społecznych.
Lubuskie	Program, przed ostatecznym zatwierdzeniem, powinien zostać poddany konsultacjom społecznym. Sposoby komunikacji społecznej, prowadzącej do pozyskania jak największej rzeszy zwolenników LPR: – bezpośrednie (np. spotkania urzędników z obywatelami, informacja drogą pocztową, telefoniczną), – pośrednie (np. publikacje, wydawnictwa informacyjne, wywiady w mediach).	Projekty mogą być realizowane również na zasadzie partnerstwa publiczno-privatnego.	–	–
Łódzkie	Przygotowanie LPR powinno się odbywać w procesie konsultacji społecznych zarówno dla treści LPR, jak i wykazu projektów do realizacji w ramach danego obszaru rewitalizacji. W przypadku zaangażowania w procesie realizacji zadań w ramach LPR podmiotów niezależnych od władz miasta, w szczególności partnerów społecznych i gospodarczych, rekomenduje się zagwarantowanie udziału tych podmiotów w procesie zarządzania LPR, celem większego skupienia różnych środowisk na celach Lokalnego Programu Rewitalizacji.	W ramach LPR projekty powinny być realizowane przy współdziałaniu partnerów społecznych i gospodarczych, dlatego też niektóre zadania powinny być realizowane w formule partnerstwa.	Konieczne jest, aby projektem infrastrukturalnym towarzyszyły inicjatywy społeczne (...). Zaniechanie realizacji inicjatyw społecznych lub ograniczenie ich zakresu (...) może skutkować ograniczeniem finansowania projektów ujętych w LPR ze środków RPO.	Raport końcowy z konsultacji społecznych, przedstawiający opis ich przebiegu oraz ostatecznych ustaleń, musi stanowić załącznik do LPR.
Małopolskie	Zasady realizacji programu rewitalizacji – udział gremiów fachowych i mieszkańców, a zwłaszcza właścicieli nieruchomości	Istotnym jest, aby w procesy rewitalizacyjne zaangażowany był nie tylko sektor publiczny, ale również prywatny i pozarządowy. W związku	Rewitalizacja jest połączeniem działań o charakterze technicznym z programami ożywienia gospodarczego i przedsięwzięciami	–

Program / województwo	Zapisy dotyczące konsultacji społecznych	Zapisy dotyczące udziału partnerów	Zapisy dotyczące projektów społecznych	Raport z konsultacji w LPR
	włączonych w sferę rewitalizacji. Szerokie konsultacje społeczne dokumentu programu na wszystkich etapach jego opracowania, – uczestnictwo mieszkańców, podmiotów gospodarczych i społecznych oraz innych użytkowników (definicje oparte na skali partycypacji: informacja, konsultacja, partnerstwo.	z tym konieczne jest ustanowienie lub identyfikacja różnych form zachęt skłaniających te podmioty do wzięcia aktywnego udziału w realizacji procesów rewitalizacyjnych, określenie zewnętrznych partnerów przy montażu i realizacji programu, jak również – tam, gdzie to możliwe – ustalenie i uzasadnienie realizacji przedsięwzięć na zasadach partnerstwa publiczno-prywatnego. Opis systemu wdrażania i komunikacji społecznej powinien zawierać następujące elementy: (...) Opis pozyskanych partnerów oraz ich doświadczenia pod kątem realizacji założeń programu, stopień zaangażowania władz lokalnych/regionalnych w realizację programu, podpisane umowy z partnerami (właścicielami, operatorem, inwestorami).	na rzecz rozwiązania problemów społecznych.	
Mazowieckie	-	Lokalny Program Rewitalizacji powinien być tworzony przy współudziale partnerów społeczno-gospodarczych.	Powiązanie z innymi projektami rewitalizacyjnymi, które mają na celu ograniczanie niekorzystnych zjawisk społecznych, ożywienie gospodarcze, aktywizację kulturalną, poprawę stanu środowiska.	-
Opolskie	Poprzez konsultacje rozumiane jest co najmniej umożliwienie mieszkańcom miasta wnoszenie uwag do dokumentu oraz zgłaszania propozycji zadań inwestycyjnych (z wykorzystaniem witryny WWW). W celu jak najszerszej partycypacji społecznej proponuje się odbycie co najmniej jednego otwartego spotkania konsultacyjnego z mieszkańcami Miasta, którego efekty zostaną zaprezentowane na stronie internetowej Urzędu Miasta.	Koniecznym jest (...) stworzenie lokalnego partnerstwa społeczno-gospodarczego – partnerstwo (działania na rzecz pozyskania partnerów instytucjonalnych – banki, instytucje publiczne, organizacje pozarządowe itd., działania na rzecz pozyskania inwestorów prywatnych – właściciele budynków czynszowych, wspólnoty mieszkaniowe, deweloperzy, TBS itd.). Opis pozyskanych partnerów oraz ich doświadczenia pod kątem realizacji założeń programu.	Przygotowanie działań pro-społecznych dla osób zagrożonych marginalizacją społeczną, przygotowanie programów rozwoju gospodarczego np. w dziedzinie przywrócenia lub rozwoju usług lokalnych, w tym tworzenie tzw. mikroprogramów.	opis konsultacji społecznych przeprowadzonych na etapie opracowania programu
Podkarpackie	-	Lokalny program rewitalizacji powinien być tworzony przy współudziale partnerów	-	-

Program / województwo	Zapisy dotyczące konsultacji społecznych	Zapisy dotyczące udziału partnerów	Zapisy dotyczące projektów społecznych	Raport z konsultacji w LPR
		społeczno-gospodarczych i stanowić istotny wkład w budowę społeczeństwa obywatelskiego. Zachęta finansowa dla podjęcia prac przez indywidualnych mieszkańców (subwencje i ulgi ze strony gminy).		
Pomorskie	Pierwszym elementem procesu konsultacji powinny być działania podjęte przez instytucje samorządowe, polegające na skierowaniu do mieszkańców informacji o obszarach kryzysowych i konieczności ich rewitalizacji. (...). Dalszym etapem procesu konsultacji powinny być dyskusje na temat planów i zamiarów Miasta, treści programu rewitalizacji oraz zakresu i kolejności realizacji wynikających z niego projektów. (...)Ostatnią fazą konsultacji społecznych powinno być zaangażowanie się społeczności lokalnej w realizację programu i projektów rewitalizacji.	Wszystkie projekty muszą być realizowane w sposób partnerski. Partnerami w projektach koordynowanych przez samorząd miejski będą m.in. organizacje pozarządowe, instytucje kultury, kościoły i związki wyznaniowe, wspólnoty i spółdzielnie mieszkaniowe, policja oraz inne podmioty, których udział jest istotny dla efektywnej realizacji programu rewitalizacji.	Niezmiernie ważne z punktu widzenia skuteczności działań rewitalizacyjnych jest, aby nie miały one charakteru jedynie działań o charakterze infrastrukturalnym, ale były realizowane jako kompleksowe, interdyscyplinarne przedsięwzięcia, obejmujące działania inwestycyjne oraz działania zmierzające do ożywienia społecznego i gospodarczego.	udokumentowany przebieg konsultacji z mieszkańcami;
Śląskie	–	Sposoby inicjowania współpracy pomiędzy sektorem publicznym, prywatnym i organizacjami pozarządowymi.	–	–
Świętokrzyskie	Konsultacje społeczne i współpraca partnerska w ramach programu rewitalizacji.	Instytucja Zarządzająca RPO zdecydowała, że wnioskodawcą, w przypadku projektów rewitalizacyjnych, może być wyłącznie jednostka samorządu terytorialnego. Inne podmioty, publiczne i prywatne, mogą uczestniczyć w takim projekcie, jako partnerzy. W miarę możliwości należy uwzględnić nie tylko inwestycje i inicjatywy planowane przez jednostkę samorządu terytorialnego, ale również przez inne podmioty, w tym również prywatne.	Punktem odniesienia dla planowania i realizacji przedsięwzięć rewitalizacyjnych powinien być przede wszystkim kontekst społeczny.	–
Warmińsko-mazurskie	Obszary objęte procesem rewitalizacji powinny być określone w oparciu o wyniki badań i analiz oraz wnioski z przeprowadzonych konsultacji społecznych zainteresowanych podmiotów. Instytucja Zarządzająca proponuje w przygotowaniu programów i projektów rewitalizacyjnych uczestnictwo partnerów	Program przewiduje współpracę różnych partnerów społecznych i gospodarczych (mieszkańcy, instytucje, organizacje pozarządowe, przedsiębiorcy itp.).	Wzmocnienie funkcji społecznych ma na celu ograniczenie negatywnych zjawisk społecznych poprzez tworzenie usług skierowanych do mieszkańców blokowisk (zwłaszcza młodzieży) przy wykorzystaniu pomieszczeń i budynków znajdujących się w zasobach spółdzielni.	Wnioski z przeprowadzonych konsultacji społecznych.

Program / województwo	Zapisy dotyczące konsultacji społecznych	Zapisy dotyczące udziału partnerów	Zapisy dotyczące projektów społecznych	Raport z konsultacji w LPR
	społecznych i gospodarczych (mieszkańcy zapraszani do dyskusji i wyrażania opinii, jak również organizacje pozarządowe, prywatni przedsiębiorcy itp.)			
Wielkopolskie	Organ sporządzający program rewitalizacji może uznać za zasadne przeprowadzenie konsultacji społecznych projektu sporządzanego dokumentu. Poprzez konsultacje rozumiane jest co najmniej umożliwienie mieszkańcom miasta wnoszenie uwag do dokumentu oraz zgłaszania propozycji zadań inwestycyjnych (z wykorzystaniem witryny internetowej). W celu jak najszerszej partycypacji społecznej korzystne wydaje się odbycie co najmniej jednego otwartego spotkania konsultacyjnego z mieszkańcami miasta/gminy/powiatu.	W procesie rewitalizacji poza udziałem władz lokalnych, w większości przypadków wskazany jest również udział przedstawicieli społeczności lokalnych oraz innych partnerów, m.in. organizacji społecznych, gospodarczych i pozarządowych zaangażowanych w działania rewitalizacyjne na danym obszarze.	Program powinien zapewniać podejście zintegrowane zapewniające jednoczesne powiązanie kwestii działalności gospodarczej, usług publicznych, struktury społecznej, środowiska naturalnego, transportu miejskiego.	–
Zachodniopomorskie	LPR ma być dokumentem definiującym potrzeby i sposoby rewitalizacji określone przy współudziale jak najszerszego spektrum partnerów. W szczególności możliwość wypowiedzenia się na temat całości zakresu LPR powinni mieć mieszkańcy, organizacje społeczne, władze publiczne, służby odpowiedzialne za bezpieczeństwo. Ostateczny kształt programu rewitalizacji nie może być sprzeczny z oczekiwaniami społeczności lokalnej.	Lokalny program rewitalizacji powinien być tworzony przy współudziale partnerów społeczno-gospodarczych i stanowić istotny wkład w budowę społeczeństwa obywatelskiego.	Zasadniczym wymogiem LPR jest wskazanie Projektu Zintegrowanego (PZ), rozumianego, jako sekwencje powiązanych ze sobą działań (...). PZ powinien składa się z podprojektów infrastrukturalnych i nieinfrastrukturalnych realizowanych przez gminę oraz innych partnerów procesu rewitalizacji, przedsięwzięciom infrastrukturalnym muszą towarzyszyć podejmowane przedsięwzięcia społeczne (...). Zaniechanie realizacji inicjatyw społecznych lub ograniczenie ich zakresu na obszarze wsparcia może skutkować ograniczeniem lub rezygnacją z finansowania LPR ze środków RPO.	Podczas tworzenia LPR należy przeprowadzić konsultacje społeczne, a raport z konsultacji zamieścić w treści dokumentu lub w formie załącznika.

Zródło: opracowanie własne

Załącznik 1. Lista miast, których programy rewitalizacji wykorzystano w badaniu

Województwo dolnośląskie		46.	Łódź
1.	Bielawa	47.	Pabianice
2.	Boguszów-Gorce	48.	Piotrków Trybunalski
3.	Brzeg Dolny	49.	Sulejów
4.	Bystrzyca Kłodzka	50.	Tomaszów Mazowiecki
5.	Dzierżoniów	51.	Wieluń
6.	Głogówek	52.	Zgierz
7.	Jelcz-Laskowice	53.	Żyrardów
8.	Jelenia Góra	Województwo małopolskie	
9.	Kamienna Góra	54.	Bochnia
10.	Karpacz	55.	Brzesko
11.	Kłodzko	56.	Brzeszcze
12.	Lubań	57.	Bukowno
13.	Nowa Ruda	58.	Chełmek
14.	Oława	59.	Chrzanów
15.	Polkowice	60.	Dobczyce
16.	Świdnica	61.	Gorlice
17.	Świerzawa	62.	Kalwaria Zebrzydowska
18.	Wałbrzych	63.	Kęty
19.	Wrocław	64.	Kraków
Województwo kujawsko-pomorskie		65.	Krzyszowice
20.	Bydgoszcz	66.	Libiąż
21.	Chełmża	67.	Miechów
22.	Ciechocinek	68.	Oświęcim
23.	Golub-Dobrzyń	69.	Rabka-Zdrój
24.	Inowrocław	70.	Stary Sącz
25.	Tuchola	71.	Sucha Beskidzka
26.	Włocławek	72.	Sułkowice
Województwo lubelskie		73.	Trzebinia
27.	Chełm	74.	Wieliczka
28.	Hrubieszów	75.	Zakopane
29.	Lublin	Województwo mazowieckie	
30.	Nałęczów	76.	Białobrzegi
31.	Radzyń Podlaski	77.	Ciechanów
32.	Rejowiec Fabryczny	78.	Góra Kalwaria
33.	Świdnik	79.	Grodzisk Mazowiecki
34.	Tomaszów Lubelski	80.	Halinów
35.	Zamość	81.	Konstancin-Jeziorna
36.	Zwierzyniec	82.	Lipsko
Województwo Lubuskie		83.	Maków Mazowiecki
37.	Kostrzyn n. Odrą	84.	Milanówek

38.	Krosno Odrzańskie	85.	Mińsk Mazowiecki
39.	Międzyrzec	86.	Mława
40.	Szczebrzeszyn	87.	Piaseczno
41.	Zgorzelec	88.	Pionki
42.	Żagań	89.	Płock
43.	Żary	90.	Przasnysz
Województwo łódzkie		91.	Radom
44.	Aleksandrów Łódzki	92.	Radzymin
45.	Bełchatów	93.	Rawa Mazowiecka
94.	Serock	142.	Mikołów
95.	Siedlce	143.	Pszczyna
96.	Sokołów Podlaski	144.	Pyskowice
97.	Tłuszcz	145.	Radlin
98.	Warszawa	146.	Ruda Śląska
99.	Wyszków	147.	Siewierz
Województwo opolskie		148.	Sławków
100.	Brzeg	149.	Sosnowiec
101.	Głucholazy	150.	Strumień
102.	Gogolin	151.	Świętochłowice
103.	Kędzierzyn-Koźle	152.	Wodzisław Śląski
104.	Krapkowice	Województwo świętokrzyskie	
105.	Nysa	153.	Busko-Zdrój
106.	Olesno	154.	Kielce
107.	Opole	155.	Lubartów
108.	Prudnik	156.	Małogoszcz
109.	Strzelce Opolskie	157.	Pińczów
110.	Zdzieszowice	158.	Sandomierz
Województwo podkarpackie		159.	Starachowice
111.	Leżajsk	160.	Włoszczowa
112.	Mielec	Województwo warmińsko-mazurskie	
113.	Przemyśl	161.	Bartoszyce
114.	Rzeszów	162.	Działdowo
115.	Sanok	163.	Elbląg
116.	Strzyżów	164.	Frombork
117.	Tarnobrzeg	165.	Giżycko
Województwo podlaskie		166.	Lidzbark Warmiński
118.	Olecko	167.	Morąg
119.	Sejny	168.	Nidzica
120.	Suwałki	169.	Olsztyn
121.	Zambrów	170.	Ostróda
Województwo pomorskie		Województwo wielkopolskie	
122.	Darłowo	171.	Gniezno

123.	Gdańsk	172.	Gostyń
124.	Malbork	173.	Kostrzyn
125.	Puck	174.	Leszno
126.	Sopot	175.	Ostrów Wielkopolski
127.	Starogard Gdański	176.	Piła
128.	Sztum	177.	Pleszew
129.	Tczew	178.	Poznań
130.	Wejherowo	179.	Słupca
Województwo śląskie		180.	Śrem
131.	Będzin	Województwo zachodniopomorskie	
132.	Bielsko-Biała	181.	Borne Sulinowo
133.	Cieszyn	182.	Gryfino
134.	Czechowice-Dziedzice	183.	Kamień Pomorski
135.	Czeladź	184.	Lipiany
136.	Częstochowa	185.	Nowogard
137.	Gliwice	186.	Police
138.	Katowice	187.	Pyrzyce
139.	Knurów	188.	Stargard Szczeciński
140.	Lędziny	189.	Szczecin
141.	Łaziska Górne	190.	Szczecinek

Streszczenie

Celem pracy było zbadanie instrumentów partycypacji społecznej stosowanych przez samorzady miast polskich w ramach Lokalnych Programów Rewitalizacji (LPR). Badanie zostało przeprowadzone w oparciu o LPR dostępne w Biuletynach Informacji Publicznej. Narzędzia partycypacji podzielono na trzy grupy w zależności od poziomu zaangażowania społecznego obywateli: informowanie, konsultowanie i aktywne uczestnictwo.

Słowa kluczowe: partycypacja społeczna, rewitalizacja, Lokalne Programy Rewitalizacji

Summary

Instruments of public participation in Local Revitalization Programs for Polish municipalities

The aim of this paper is to examine public participation instruments applied by municipal authorities as part of Local Revitalization Programs (LPR). The research was conducted basing on LPRs available in Public Information Bulletins. The instruments of participation were divided into three groups, depending on the level social involvement of citizens: information, consultation, active participation.

Keywords: public participation, revitalization, Local Revitalization Programs